

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>

УДК 330.342.2

JEL: O40, O31

М.І. ЗВЕРЯКОВ, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеський національний економічний університет
вул. Преображенська, 8, 65082, Одеса, Україна
e-mail: michailzverjakov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0039-5068>

СТВОРЕННЯ КЕРОВАНОЇ МОДЕЛІ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ НА НЕОІНДУСТРІАЛЬНІЙ ОСНОВІ

Показано теоретичну значимість відтворювального підходу як методологічної бази для формування економічної політики повоєнного розвитку. Обґрунтовано ідею формування керованої моделі «наздоганяючого розвитку» шляхом поширення вертикальної інтеграції і диверсифікації на основі нових технологій. Доведено об'єктивну необхідність нової індустріалізації як фундаменту моделі «наздоганяючого розвитку». Розкрито сутність системи інтерактивного управління зростанням і необхідність розробки стратегії інститутів «наздоганяючого розвитку».

Ключові слова: структурні диспропорції відтворення; звужене відтворення промислового капіталу; запозичення інновацій; інтерактивне планування; національна інноваційна система; координація економічної політики; інтерактивне управління зростанням.

У попередній статті були обґрунтовані теоретичні підходи щодо визначення природи і складових майбутньої моделі повоєнного «наздоганяючого розвитку» на основі відтворювального підходу, з огляду на сучасні геополітичні та економічні виклики для України (Зверяков, 2025). Для створення дієвої мо-

Ц и т у в а н н я: Зверяков, М. (2025). Створення керованої моделі прискореного розвитку на неоіндустріальній основі. *Економіка України*. 68. 12(769). 03-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

делі прискореного повоєнного розвитку, яка могла би враховувати конкретно-історичні обставини нашого минулого, по-перше, слід визначити сукупність тих проблем, що виникли в процесі відтворення національної економіки і стоять на заваді побудові нової моделі. Лише системний аналіз диспропорцій і структурних порушень у національній економіці дозволяє ідентифікувати справжні джерела стагнації. По-друге, на відміну від традиційних моделей, орієнтованих на агреговані макроекономічні показники, відтворювальний підхід дозволяє запропонувати таку модель повоєнного розвитку, яка зможе інтегрувати структурні, інституційні та інноваційні чинники в єдину модель прискореного економічного розвитку.

Отже, **мета статті** — виявити й систематизувати причини виникнення диспропорцій і структурних деформацій, що сформувалися в процесі відтворення національної економіки і спричинили її входження у фазу стагнації, розкрити механізм, за допомогою якого відтворювальний підхід забезпечить інтеграцію структурних, інституційних та інноваційних чинників у єдину відтворювальну модель прискореного економічного зростання.

СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фундаментальний стан національного господарства характеризується в першу чергу потенціалом відтворення основного капіталу. Ступінь спрацювання основних засобів у 2023 р. становив 56,1 %, зокрема в переробній промисловості — 65,9 %. Водночас індекси обсягів промислового виробництва протягом 2015—2023 рр. демонстрували стійку низхідну динаміку порівняно з попередніми періодами¹. За наявного стану матеріально-технічної бази національного промислового капіталу перспективи прямого переходу до V або VI технологічного укладу, на мою думку, є малоімовірними. Отже, за існуючих обмежень, зумовлених рівнем розвитку промислового сектору, реалістичним сценарієм є *еволюційна траєкторія нової індустріалізації, що ґрунтується на засадах розширеного відтворення*.

Фундаментом моделі розширеного відтворення має виступати, передусім, машинобудівний комплекс. Але він сам повинен набути ясної «цільової функції», заданої структурною перебудовою галузей, де застосовуватиметься продукція машинобудування, яке має стати відправною точкою структурних змін у індустріальному просторі країни. Його багаторічна деградація свідчить про вичерпання потенціалу чинної економічної моделі, головним недоліком якої була відсутність передумов для оновлення основного капіталу. Водночас стало очевидним і концептуальне фіаско ліберальної парадигми, яка виходила з того, що приватна власність за умов саморегульованого ринку здатна виступити драйвером модернізаційних процесів. Так звана

¹ Статистичний щорічник 2023 р. с. 118, 119. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023> (дата звернення: 20. 08. 2025).

«модернізація низу», орієнтована на ініціативу індивідуального капіталу, виявилася неспроможною запустити ефективні процеси технологічного оновлення. Складається враження, що втрачається розуміння самого напрямку реформ, а обговорення помилок, які виникли під час упровадження ліберальної моделі розвитку, мало кого цікавить. Наприклад, серйозний підрив фінансово-банківської системи в ході реформ і факти незаконного відпливу за кордон величезних фінансових коштів були порушені саме в західній, а не у вітчизняній пресі. Не без підстав у західній пресі наводяться численні приклади фінансових зловживань. Ці факти свідчать про специфічну поведінку не лише національного компрадорського підприємницького класу, а й представників вищого державного управління. Водночас нечасто увага звертається на те, що український підприємець традиційно поступається західному за мірою прагнення до створення високоефективного бізнесу. Так було на початку реформ, так є і сьогодні. Вражає нездатність українського бізнесу налагодити випуск високотехнологічної продукції, орієнтованої на масовий попит, — те, що давно реалізували підприємці країн Південно-Східної Азії. Зазвичай українські підприємці посилаються на надмірне податкове навантаження, високі кредитні ставки і відсутність державної підтримки. Однак практично не згадується про нестачу творчої ініціативи, брак професіоналізму і ключових управлінських навичок у самих підприємців. Стає дедалі очевиднішим, що більшість українських фірм на практиці не є конкурентоспроможними порівняно із західними².

Після періоду «відновлювального зростання» спостерігалось поступове згасання економічної динаміки, яке розпочалося вже після «Великої рецесії», тобто після 2010 р., і продовжувалося в довоєнний період унаслідок уповільнення темпів приросту всіх базових параметрів відтворення. Так, якщо середньорічні темпи зростання ВВП України за паритетом купівельної спроможності у 2001—2010 рр. становили 4,3 %, то у 2010—2016 рр. вони вже були від'ємними й дорівнювали 1,5 %, а у 2017—2022 рр. — лише 2,6 %³. Обсяги введення в дію основних виробничих засобів у 2022 р. скоротилися порівняно з 2019 р. на 63 %, а в обробній промисловості — на 48 %⁴. Також мало місце гальмування темпів зростання інвестицій у основний капітал: у період з 2010 по 2018 р. вони становили 3,7 %, а у 2022 р. знизилися порівняно з 2019 р. на 8,7 %⁵.

Таким чином, причина затухання економічної динаміки, яка перейшла в стагфляцію, є значно глибшою і лежить у самій основі системи відтворен-

² Важливу роль у піднесенні підприємницької активності міг би відіграти Український союз промисловців і підприємців.

³ Розраховано за: GDP growth (annual %). *World Bank Group*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA> (дата звернення: 20.08 2025).

⁴ Розраховано за: Статистичний щорічник України, 2023. 268 с. С. 117. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023>

⁵ Розраховано за: *Там само*. С. 92.

ня, що склалася в роки ринкових реформ і проявилась у формі багатьох диспропорцій. Про те, що поточні економічні проблеми обумовлені перш за все внутрішніми, а не зовнішніми причинами, свідчать існуючі диспропорції, які виникли в рамках системи національного відтворення. На підтвердження сказаного розглянемо диспропорції, що склалися між внутрішнім виробництвом і торгівлею. Як відомо, торгівля є сферою реалізації товарів і послуг, які необхідно виготовити. Розвиток торгівлі й виробництва в межах системи національного відтворення повинен бути пропорційним. У реальності ж спостерігаються диспропорції величезних масштабів на користь торгівлі. Внутрішнє зростання інвестицій у торгівлю було істотно вищим, ніж у промисловість. Так, за період 2015—2018 рр. інвестиції у торгівлю зросли на 250 %, а у 2019—2023 рр. — на 107 %, натомість у промисловість, відповідно, збільшилися на 128 %, а у 2019—2024 рр. — навпаки, скоротилися на 7 %. У структурі валової доданої вартості частка переробної промисловості у 2010 р. становила 13 %, тоді як у 2023 р. вона знизилася майже вдвічі — до 7,6 %. Водночас у торгівлі цей показник становив, відповідно, 14 і 12,3 %⁶.

Як оцінити значне зростання інвестицій у торгівлю за наявності протилежної тенденції у сфері промисловості, якщо у відтворювальному процесі перша виконує функцію забезпечення обороту виготовлених товарів і послуг? Можна припустити, що внутрішня торгівля зростає переважно за рахунок реалізації імпортованих товарів, а не продукції вітчизняного виробництва. Особливістю інвестицій у торгівлю є те, що їх значна частка належить закордонним інвесторам, зокрема, у формі мережевих іноземних брендів, які реалізують великі обсяги імпорту. Формально реалізація імпортованих товарів сприяє задоволенню споживчого попиту. Проте фактично іноземні торговельні організації, особливо мережеві, деформують споживчий і зменшують інвестиційний попит, оскільки акумулюють і виводять за кордон доходи вітчизняних споживачів, а разом з ними і ресурси внутрішнього нагромадження. Торговельна сфера, підпорядкована іноземному капіталу, фактично стає бар'єром між вітчизняними виробниками і споживачами, віддаляючи їх одних від одних і поглиблюючи деіндустріалізацію національної економіки. Таким чином, ми маємо не просто диспропорцію в окремій сфері суспільного відтворення, а свідомо спроектовану реформаторами систему дискримінації вітчизняного промислового капіталу на користь закордонного. Оскільки в українській економіці відбувається обмін внутрішніх доходів на зарубіжні товари й послуги, торговельна сфера в такому разі підтримує безпосередньо іноземних виробників, їх зайнятість і прибутки. Іноземний капітал рухається слідом за сировинними доходами, отриманими українськими експортерами за кордоном. Звідси випливає і несиметрична динаміка показників внутрішнього виробництва й торгівлі. Через перерозподіл сировинних доходів від експорту вони перетворюються спочатку на доходи громадян і організацій (заробітна плата, пенсії, трансфертні виплати, державні замовлення тощо),

⁶ Розраховано за: Там само. С. 181, 191.

а потім — на доходи іноземного капіталу, оскільки обмінюються на закордонні споживчі та інші товари. У підсумку склався певний кругообіг між сферою виробництва і торгівлею, який, періодично повторюючись, генерує **звужене відтворення** вітчизняного промислового капіталу і постійно поглиблює деіндустріалізацію й технологічну відсталість.

Те саме можна сказати і про іноземні інвестиції. Під їх зовнішньою формою в першу чергу приховується імпорт торговельного капіталу, який реалізує свою функцію максимізації прибутку за рахунок внутрішніх доходів населення і бізнесу, отриманих у тому числі від експорту сировини. Імпорт товарів і послуг переростає в імпорт капіталу. Виникає певний **відтворувальний ланцюг** офшоризації доходів і нагромадження: експорт сировинних товарів; перетворення експортної виручки на доходи громадян, підприємств і організацій через внутрішній перерозподіл; трансформація доходів вітчизняних споживачів у виручку і, відповідно, прибуток закордонного торговельного капіталу. Крім акумуляції внутрішніх доходів з їх подальшою офшоризацією закордонні торговельні монополії витісняють вітчизняних оптових і роздрібних торговельників, а також продукцію вітчизняного виробництва. Таким чином, до сировинної деформації вітчизняного виробництва додається торговельна. Усе це свідчить про те, що в майбутньому одним з напрямів змін і диверсифікації виробництва доданої вартості буде подолання **структурних диспропорцій відтворення**. Ці конкретні диспропорції характеризують неспроможність існуючої економічної моделі подолати їх і перейти до структурної перебудови, яка забезпечить створення стійких, завершених технологічних циклів з нарощуванням доданої вартості.

Переходячи до позитивного аспекту структурної перебудови, розкриємо концепцію формування **керованої моделі прискореного розвитку** на неоіндустріальній основі, яка передбачає вертикальну інтеграцію в конкретних галузях і горизонтальну диверсифікацію виробничих секторів із значними перспективами нарощування доданої вартості й розширення асортименту товарів на внутрішньому ринку⁷.

Вертикальну інтеграцію і диверсифікацію слід поширити на всі види сировинних товарів, зокрема зерно, метали, руди, деревину тощо. Так, в Україні експорт чорних і кольорових металів у 2023 р. склав 3,9 млрд дол., тоді як імпорт машин, обладнання і механізмів, тобто виробів з них, — 11,3 млрд дол., або 17,7 % від загального обсягу імпорту. Таким чином, імпорт готових виробів майже втричі перевищує експорт металів. Значною питомою вагою імпорту також є мінеральні продукти, переважна частина яких формується з необхідних для аграрного сектору добрив. Їх обсяг дорівнював 10,6 млрд дол., або 16,7 % від загального імпорту, тоді як експорт продукції рослинного по-

⁷ Першим, хто звернув увагу на необхідність вертикальної інтеграції у новій інституціональній економічній теорії, був Рональд Коуз (Coase, 1937). У своїй знаменитій праці «Природа фірми», опублікованій у 1937 р., він пояснює, чому вертикальна інтеграція сприяє економії на трансакційних витратах.

ходження — 11,7 млрд. дол.⁸ Як бачимо, доходи від експорту зерна лише на 1,1 млрд дол. перевищують імпорт мінеральних продуктів.

Отже, потенціал виробництва доданої вартості через поширення вертикальної інтеграції і диверсифікації є значним. Водночас це сприяє реальному імпортозаміщенню в багатьох видах продукції, які раніше виготовлялися в Україні і для яких існують необхідні матеріальні та економічні передумови. Слід зауважити, що внаслідок виникнення системних диспропорцій проблемі відтворення проміжної продукції не приділяється достатньої уваги як у теорії, так і на практиці, хоча вона має надзвичайно важливе значення для формування технологічно цілісних і вертикально інтегрованих ланцюгів виробництва доданої вартості. Як було показано, машинобудівний комплекс продовжує скорочувати внутрішні закупівлі металевих виробів, натомість за кордон експортується товар, необхідний для підтримки технологічних ланцюгів на основі вертикальної інтеграції з метою збільшення доданої вартості за рахунок переробки сировини.

Основою процесу вертикальної інтеграції і структурної диверсифікації як ключової умови зростання доданої вартості є впровадження новітніх технологій. У цьому зв'язку постає нагальна потреба у відновленні виробництва машинних засобів, тобто прискоренні розвитку машинобудівної галузі на інноваційній та високотехнологічній основі.

Машинобудування посідає центральне місце у фундаментальному ядрі наукомісткого сегмента відтворювального процесу, оскільки саме воно має найбільший потенціал для диверсифікації на базі як вертикальної, так і горизонтальної інтеграції. Наприклад, для виробництва сучасного автомобіля або літака слід залучити щонайменше 600 технологій середнього і високого рівнів. У відтворювальному процесі ця галузь характеризується високою дохідністю й окупністю інвестицій, а також значним інноваційним і конкурентним потенціалом. В Україні існують реальні передумови для розвитку машинобудівного комплексу, серед яких, по-перше, наявність доступу до сировинних ресурсів і можливість трансформації цих ресурсних переваг у конкурентні; по-друге, місткість внутрішнього ринку і безпосередня наближеність до споживачів; по-третє, цінові переваги й конкурентоспроможність продукції машинобудування в моделі «ціна — якість». За участі машинобудівного виробництва можливе формування замкнених технологічних ланцюжків у таких стратегічно важливих секторах, як оборонно-промисловий, паливно-енергетичний, агропромисловий, транспортний, будівельний тощо. Отже, високотехнологічне машинобудування не лише формує матеріально-технічну базу структурної диверсифікації національної економіки, а

⁸ Розраховано за: Статистичний щорічник України, 2023. С. 181, 190. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023>. Слід зазначити, що товарна структура зовнішньої торгівлі у 2023 р. представлена в українській, а не в міжнародній класифікації товарів зовнішньої торгівлі, що ускладнює більш повний аналіз зовнішнього товарообороту.

й є ключовим інструментом подолання технологічної відсталості шляхом запуску **циклічного руху промислового капіталу**.

Оскільки українська економіка протягом тривалого періоду перебуває в стані нестійкого зростання, одна з фундаментальних причин цього, на мою думку, полягає у відсутності сформованого відтворювального промислового циклу, який би забезпечував тісний зв'язок між оновленням основних виробничих засобів (насамперед, промислового устаткування) і динамікою економічного розвитку. Такий відтворювальний контур має стати іманентною характеристикою сучасної моделі нової індустріалізації. Ідеться про формування **циклічного руху** промислового капіталу в межах національного відтворювального процесу, який виконує роль драйвера структурного оновлення й економічного зростання. При цьому етапи розвитку індустріального типу виробництва як ключового елемента системи продуктивних сил зумовлюють варіативні форми реалізації внутрішньої закономірності такого циклічного руху. На стадії машинного типу виробництва відбувається еволюційне освоєння перших індустріальних технологій до високоіндустріальних.

Зупинимось на оптимальних формах організаційних перетворень, адекватних завданням нового індустріального розвитку. Як наслідок, постає запитання: у яких конкретних організаційних формах має здійснюватись інтеграція підприємств, що зберігають економічну й юридичну самостійність, але повинні опанувати окремі ланки технологічних виробничих ланцюгів? З огляду на відтворювальний підхід до повоєнного прискореного розвитку на неоіндустріальній основі, можливим є запровадження різноманітних форм організаційної перебудови промисловості. Очевидно, що не може існувати єдиної універсальної моделі для всіх типів підприємств: зокрема, для виробників машинобудівної продукції і підприємств, задіяних у виробництві проміжної продукції, доцільно вживати різні підходи. У низці випадків це може бути створення державних підприємств або підприємств у форматі державно-приватного партнерства, у інших — доцільними виявляться процеси злиття і поглинання, утворення холдингових структур чи нових корпорацій з визначенням часток учасників. Щодо підприємств, створених у результаті приватизації, але таких, що не демонструють розвитку і виводять активи за кордон, слід організувати відкриті інвестиційні конкурси з чіткими цільовими умовами, орієнтованими на реалізацію завдань диверсифікації на основі вертикальної інтеграції. Якщо переможцями таких конкурсів виступатимуть не діючі власники, останнім повинні бути компенсовані витрати, завдані під час процесу приватизації. Проблема власності в контексті формування нових організаційних форматів інтеграції є складною, однак її обговорення — це необхідний етап вирішення завдань структурної модернізації національної економіки. На мою думку, її розв'язання не є складнішим за масштабну приватизацію 1990-х років, наслідки якої виявилися переважно деструктивними. Запропоновані ж зміни в організаційно-правових і економічних формах, навпаки, мають потенціал стати конструктивним інтегративним фактором, що дозволить спрямувати наявні ресурси на досягнення стратегічних цілей. Вибір

форми інтеграції має бути ретельно обґрунтований з позицій економічної ефективності в плані досягнення визначених пріоритетів розвитку.

Проте передусім необхідно подолати глибокий розрив між прикладними і теоретичними дослідженнями, який сьогодні сформувався в українській економічній науці. Дослідники, що зосереджуються на прикладному аналізі, часто нехтують глибоким теоретичним осмисленням економічних процесів, що призводить до зниження наукової якості їхніх розробок. Аналогічні тенденції спостерігаються і серед науковців, які працюють у сфері економічної теорії, — їхні напрацювання часто відірвані від реальних економічних процесів і практичних потреб. Цей розрив не є новим явищем, однак у останнє десятиліття відсутність інтеграції між теоретичними і прикладними дослідженнями стала особливо гострою. В умовах сучасної економіки синтез теоретичного знання і прикладного аналізу набуває ключового значення, адже лише за умови їх тісної взаємодії можна забезпечити належний рівень обґрунтованості економічних рішень.

У межах сучасної економічної теорії першочерговим завданням, на мою думку, є активізація розробки відтворювального підходу, який надає принципового значення виробничим процесам як *основі інтеграції товарних і фінансових потоків*. У господарській практиці наразі домінують інші пріоритети, хоча в абстрактному вираженні сутність економічної діяльності полягає в трансформації ресурсів у блага найбільш ефективними індустріально-технологічними засобами. Саме відтворювальний підхід відкриває можливість формування *інтеграційних відтворювальних ланцюжків*, у тому числі з урахуванням міжгалузевої диверсифікації. Для ефективної реалізації цього підходу, зорієнтованого на неоіндустріальний розвиток через вертикальну інтеграцію і міжгалузеву диверсифікацію, необхідно своєчасно ідентифікувати вразливі ланки єдиного господарського комплексу, а також виявляти потенційні точки зростання національної економіки.

Другим, надзвичайно важливим завданням є визначення і мобілізація фінансових джерел, необхідних для практичної реалізації відтворювального підходу, що в перспективі має забезпечити формування неоіндустріального промислового базису в умовах вітчизняного повоєнного розвитку. Зазначена проблема набула особливої гостроти в контексті пошуку фінансових ресурсів, направлених на повоєнне відновлення вітчизняного промислового потенціалу. Монетарна і фіскальна політика в цьому процесі мають набути не лише інструментального, а й стратегічного статусу, виступаючи ключовими елементами в реалізації політики неоіндустріалізації. Їх функціональне призначення полягає в забезпеченні структурної перебудови економіки через механізми вертикальної інтеграції і міжгалузевої диверсифікації, з орієнтацією на нарощування виробництва доданої вартості й підвищення продуктивності праці. Регулятивною основою такої політики мають стати національні програми інноваційно-технологічного розвитку, структуровані за галузями і технологічними укладами. Ці аспекти будуть детальніше розглянуті далі.

У межах третього завдання відтворювальний підхід відкриває можливість для розробки національної стратегії трансформації природно-ресурсного потенціалу України у високорентабельне виробництво конкурентоспроможної продукції з орієнтацією як на внутрішній, так і на зовнішні ринки збуту. Ключовим елементом цієї стратегії є поглиблена переробка сировинних ресурсів, зокрема зерна, залізної руди, чорних і кольорових металів, деревини тощо, що дозволить не лише знизити внутрішні ціни, а й істотно скоротити виробничі витрати для українських товаровиробників. Така трансформація має критичне значення для зміцнення конкурентних позицій національних товарів на глобальних ринках і стимулювання зростання вітчизняного виробництва. Таким чином, відтворювальний підхід як методологічна основа модернізації національної економіки є значно ефективнішим за ізольоване застосування монетарних і фіскальних інструментів, хоча функціональна значущість останніх не заперечується⁹. До того ж він має стати основою формування неоіндустріальних продуктивних сил через реалізацію політики імпортозаміщення. Існуюча економічна модель, що базується на експорті сировини і доларизації господарського обороту, сприяла посиленню залежності від імпорту, витісненню готової продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку. Український досвід показує, що необдумане відкритість внутрішнього ринку, продиктована ідеологемами Вашингтонського консенсусу і МВФ, у поєднанні з процесами приватизації і доларизації створила несприятливе макроекономічне середовище для національних промисловців, які виявилися незахищеними і непідготовленими

⁹ На початковому етапі ринкової трансформації девальвація національної валюти виступала чинником подорожчання імпорту, що підвищувало цінову конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Водночас сам по собі девальваційний імпульс виявився недостатнім для забезпечення довгострокового індустріального зростання, особливо в умовах деіндустріалізації і відсутності механізмів підтримки промислового кредитування. Девальвація сприяла так званому «відновлювальному зростанню», яке базувалося на завантаженні раніше не задіяних виробничих потужностей без суттєвого інвестування. Цей процес ускладнювався нестачею оборотного капіталу, розбалансованою платіжною системою і широким застосуванням бартерних схем. Зростання сировинного експорту на фоні високих світових цін посилювало залежність від зовнішніх ринків і сприяло формуванню ілюзорного уявлення про ефективність експортно-сировинної моделі. Частина урядовців і науковців вважала доцільним низький обмінний курс: продавати сировину і закуповувати готові товари. Проте вже напередодні глобальної рецесії 2007—2009 рр. ефект девальвації було вичерпано: бюджетні надходження не зросли, а промислова політика була відсутня. На тлі низьких інвестицій у реальний сектор спостерігалися згортання виробництва в обробній промисловості й посилення імпортозалежності. Розширення імпорту супроводжувалося звуженням відтворенням виробничого і трудового потенціалів. Таким чином, фінансова стабілізація через девальвацію і сировинну кон'юнктуру була тимчасовим явищем, яке не супроводжувалося оновленням основного капіталу. Отже, як показує практика, ефект девальвації є обмеженим у часі й не здатен забезпечити сталий розвиток без супровідних структурних реформ та інвестицій у реальний сектор.

до конкуренції із закордонними суб'єктами господарювання. При цьому варто підкреслити, що зростання імпорту відбувалося не через розширення внутрішнього попиту на споживчі та інвестиційні товари, а навпаки — на тлі його суттєвого скорочення. Закономірним наслідком нарощування подібних макроекономічних дисбалансів став процес деіндустріалізації національної економіки. В умовах відкритого для зовнішніх виробників національного ринку вітчизняна продукція не витримує конкуренції з більш якісною імпортною. На сучасному етапі надзвичайно важливим є усвідомлення того, що реальне імпортозаміщення на основі відтворювального підходу — один з ключових і пріоритетних елементів нової індустріалізації. У більш широкому системному контексті імпортозаміщення передбачає проведення цілеспрямованої промислової політики, реалізація якої має стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни. Формування неоіндустріальних продуктивних сил і запровадження імпортозаміщення є взаємопов'язаними, сутнісно єдиними процесами, що зумовлюють один одного. Нова індустріалізація є можливою лише на основі політики високотехнологічного імпортозаміщення, а наукомістке імпортозаміщення здатне реалізуватися виключно в умовах нової індустріалізації. Сучасна реальність визначає високотехнологічне імпортозаміщення одним із стратегічних пріоритетів формування відтворювального підходу, що базується на новій індустріалізації і виступає необхідною передумовою повоєнного відновлення України.

Крім концептуальних засад формування моделі прискореного повоєнного розвитку на основі неоіндустріалізації детальніше слід зосередитися на ключових інституційних передумовах, необхідних для її запровадження.

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОМІЖНИХ ІНСТИТУТІВ ДЛЯ МОДЕЛІ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Проведений аналіз теоретичних положень і практичного досвіду повоєнних стратегій розвитку довів, що в поточних умовах України орієнтація на модель так званого «інноваційного прориву» є малоефективною і потенційно ризикованою. Економіки країн з інституційно слабкими структурами і домінуванням сировинної спеціалізації, як показує практика, не здатні забезпечити стійкий внутрішній попит на інновації — домінує прагматична модель технологічних запозичень. За відсутності стимулюючого інституційного середовища спроби адміністративного нав'язування інноваційної моделі можуть лише поглибити системні диспропорції (Imbs, Wacziarg, 2003). У таких умовах реалістичним і водночас стратегічно вмотивованим вибором стає курс на прискорений розвиток через нову індустріалізацію, що ґрунтується на відтворювальному підході. У подальшому увага буде зосереджена на окресленні конкретних інституційних параметрів, необхідних для формування такої моделі.

Як уже зазначалося, в Україні, як і в більшості країн із співставним рівнем соціально-економічного розвитку, суб'єкти підприємництва, за пооди-

нокими винятками, не формують стійкого платоспроможного попиту на інновації. З огляду на інституційні обмеження і високі трансакційні витрати, для них доцільніше використовувати стратегії *зовнішнього технологічного запозичення*, ніж інвестувати у створення власних інноваційних рішень (Cohen, Levinthal, 1990). Спроби реформаторів штучно нав'язати інноваційну модель розвитку, ігноруючи об'єктивні передумови функціонування національної економіки, можуть призвести до подальшого зниження її ефективності (Bell, Pavitt, 1993). Слід також ураховувати, що навіть у країнах з розвинутою інституційною інфраструктурою здатність бізнесу до впровадження принципово нових технологій обмежена і сконцентрована переважно у сфері оборонно-промислового комплексу. Водночас інші галузі залишаються поза фокусом державної інноваційної політики. У такому контексті проголошення переходу до повномасштабної інноваційної моделі на основі внутрішніх розробок є передчасним і потенційно неефективним для більшості секторів національного виробництва (Ernst, 2001).

Для успішного впровадження моделі нової індустріалізації необхідно сформулювати стратегію створення й розвитку так званих *проміжних інститутів*, здатних забезпечити мобілізацію наявних ресурсів для ефективного залучення екзогенних інновацій і поступового переходу до ендогенно-детермінованого інноваційного розвитку. Включення держави до процесу розробки і реалізації відповідної інституційної стратегії має спрямовуватися на подолання «провалів ринку», які блокують реалізацію індустріального потенціалу. До таких провалів відносяться: недоотримання вигоди від ефекту масштабу, дефіцит довіри, а також відсутність ефективних координаційних механізмів між суб'єктами великих інвестиційно-технологічних проєктів.

Ключовим завданням має стати поширення моделі прискореного розвитку на основі неоіндустріалізації на широкий спектр перспективних секторів і підсистем національного господарства (Rodrik, 2007). Водночас у експертному дискурсі оновлення технологічного базису національної економіки отожднюється переважно з концепцією «точок зростання», що передбачає державну підтримку заздалегідь ієрархізованих «пріоритетних» напрямів. Проте така модель ігнорує необхідність системного аналізу механізмів мультиплікативного впливу обраних пріоритетів на національну економіку в цілому, що істотно обмежує її ефективність і масштабованість (Снігова, 2024).

На мою думку, реалізація моделі «наздоганяючого розвитку» вимагає формування нетрадиційної інституційної структури, яка повинна базуватися на принципах інтегрованого управління економічним зростанням. Основу такої архітектури мають складати три ключових елементи. По-перше, **система інтерактивного стратегічного планування**, що передбачає інституціоналізовану взаємодію органів державної влади, приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в процесі формування і реалізації масштабних національних проєктів. Така система покликана забезпечити синергію інтересів основних економічних суб'єктів. По-друге, **національна інноваційна система**, яка в сучасних умовах фактично відсутня, але має бути створена як

функціональний механізм для системного освоєння, адаптації і дифузії екзогенних технологічних рішень. Її ключова мета — підвищити спроможність економіки до інноваційного запозичення як основи подальшої модернізації. По-третє, *інструменти забезпечення узгодженості й координації між різними видами економічної політики* (промислової, інвестиційної, інноваційної, регіональної тощо) задля здатності національної економіки ефективно інтегрувати зовнішні ресурси, знання і технології. У своїй сукупності ці три елементи утворюють **систему інтерактивного управління зростанням**, інституціоналізація якої, на мій погляд, є необхідною передумовою запуску нової індустріалізації в Україні. Розглянемо детальніше зміст і функціональне призначення ключових елементів інституційної структури, що забезпечують реалізацію моделі «наздоганяючого розвитку» на основі нової індустріалізації.

1. *Інтерактивне (індикативне) планування*¹⁰. Формування інтерактивної системи стратегічного планування має ґрунтуватися на низці концептуальних засад. Передусім, розробка планів повинна здійснюватися на основі проєктів індустріального оновлення галузей і регіонів, які формуються в процесі постійної комунікації між центральними і регіональними органами влади, представниками бізнес-асоціацій та інститутів громадянського суспільства. Такий механізм узгодження позицій основних суб'єктів є характерною рисою стратегічного планування в провідних країнах Європейського Союзу¹¹. Другим визначальним принципом є безперервність процесу планування, тобто щорічний перегляд взаємопов'язаних довго-, середньо- і короткострокових планів дозволяє адаптувати їх до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Третій принцип передбачає реалізацію планових

¹⁰ Наголошую саме на індикативному плануванні, яке якісно відрізняється від директивного планування радянського типу. По-перше, в індикативній моделі планування продовжують діяти правила ринку в багатьох галузях економіки. Приватна власність залишається переважаючою навіть за існування значної частини державного сектору в рамках моделі змішаної економіки. Підприємства, за винятком комунальних і пріоритетних галузей, дотримуються правил конкуренції. Купівля-продаж відбуваються без втручання центральних органів. Більшість цін є або вільними, або частково регульованими державою в обмеженій кількості галузей (енергія, вода, транспорт). Таким чином, у моделі індикативного планування процес координації короткострокової діяльності підприємств передається ринку за деякими винятками, коли йдеться про стратегічно важливі галузі або про ті, які лише народжуються. По-друге, індикативне планування спрямоване на досягнення економічною системою певних заздалегідь визначених середньо- і довгострокових цілей. Воно зосереджене на створенні механізмів поєднання ринкових механізмів і специфічних стимулів з боку держави. Отже, йдеться не про заміну повсякденного функціонування ринку, а про виправлення (або недопущення) ринкових збоїв при досягненні економічною системою певних, наперед визначених цілей. Модель індикативного планування характеризується специфічними інструментами реалізації у виробничій і фінансовій сферах. Заплановані цілі не можуть бути досягнуті без певних стимулів і субсидій.

¹¹ Strategies for Sustainable Development, The DAC Guidelines. OECD, 2001. 73 p. <https://doi.org/10.1787/9789264194762-en>

рішень через систему ринкових стимулів без застосування адміністративного тиску, що зберігає пріоритет механізмів ринкової координації.

Очолити цей процес має спеціалізований орган — Агентство інтерактивного планування, яке функціонуватиме на стику регіональних планувальних агентств і мережі експертних комісій за участі представників органів влади, профспілок, споживчих асоціацій і бізнес-об'єднань. У основі його діяльності має лежати ітеративний процес збирання, обробки інформації і погодження рішень з використанням сучасних аналітичних і прогнозних методик. Важливою також є розробка єдиних техніко-економічних вимог до галузевих і регіональних проектів технологічного оновлення. Ці проекти повинні оцінюватися на основі уніфікованих методик розрахунку ефективності. Упровадження таких методик доцільно здійснювати поступово, забезпечуючи практичну результативність на кожному етапі. Фінансування масштабних проектів має базуватися на принципах проектного фінансування, з широким залученням механізмів державно-приватного партнерства.

2. Національна інноваційна система. Ключовим завданням інтерактивної моделі управління є нарощування інноваційної і абсорбційної спроможності національної економіки (Nelson, 1993). На початкових етапах пріоритет належить саме абсорбційній здатності, яка визначає потенціал країни щодо освоєння, адаптації і ефективного використання екзогенних технологічних рішень. Вона залежить від якості функціонування всієї інституційної системи, проте найповніше реалізується через діяльність інститутів розвитку — технопарків, центрів трансферу технологій, дослідницьких структур, спеціалізованих фінансових установ, вільних економічних зон тощо. Особливу роль у цьому контексті відіграють регіональні інститути розвитку, які функціонально мають орієнтуватися на залучення нових технологій і технічних рішень. Важливо забезпечити горизонтальні зв'язки між такими інститутами, що дозволить регіонам ефективно використовувати напрацювання більш розвинутих партнерів з мінімальними трансакційними витратами. Крім того, дані інститути мають бути інтегровані в процеси стратегічного планування: брати участь у формуванні пріоритетних напрямів оновлення, відборі інноваційних проектів, організації їх фінансування, а також сприяти міжнародній кооперації, залученню фахівців, розширенню мережі зв'язків з провідними зарубіжними науковими і технологічними центрами.

3. Інструменти координації економічної політики. Ефективне функціонування системи інтерактивного управління передбачає високий рівень міжгалузевої і міжсекторальної координації у межах економічної політики держави. Ідеться про узгоджене використання інструментів, спрямованих на підвищення абсорбційного потенціалу країни, зокрема: регулювання імпорту високотехнологічного устаткування; управління потоками прямих іноземних інвестицій; стимулювання впровадження сучасних організаційно-технологічних рішень; підтримка стажувань і спільних досліджень; запрошення зарубіжних експертів і викладачів; надання прямої державної допомоги впровадженню інновацій; стимулювання R&D-активності великих

промислових компаній. Зазначені заходи повинні бути інтегровані в загальний процес розробки й реалізації індустріальних стратегій окремих секторів національного господарства. При цьому особливого значення набуває узгодженість з макроекономічною, податковою, грошово-кредитною і соціальною політикою, оскільки без адекватної соціальної підтримки процес індустріального оновлення може втратити суспільну легітимність.

Світовий досвід країн з моделями «наздоганяючого розвитку» демонструє можливість ефективного функціонування інститутів розвитку навіть за умов недосконалого інституційного середовища (Амсден, 2024; Джонсон, 2023; Лін, 2024). Ці інститути забезпечують відчутно нижчий рівень невизначеності під час залучення нової техніки і технологій порівняно з парадигмою виключно ендогенного інноваційного розвитку. Наявність проміжних цілей і доступ до екзогенних знань дають змогу оптимізувати витрати на трансформацію, водночас активізуючи процеси самоорганізації громадянського суспільства, розгортання професійних асоціацій, підвищення прозорості й зменшення корупційних ризиків у системі підтримки пріоритетних проєктів.

ВИСНОВКИ

Теоретична значимість відтворювального підходу як методологічної бази для формування економічної політики повоєнного розвитку полягає в тому, що він дозволяє провести системний аналіз диспропорцій і структурних зрушень в економіці та ідентифікувати справжні джерела стагнації. На відміну від традиційних моделей, орієнтованих на агреговані макроекономічні показники, відтворювальний підхід дозволяє інтегрувати структурні, інституційні та інноваційні чинники в єдину модель економічного розвитку.

Для реалізації моделі прискореного розвитку на основі нової індустріалізації необхідно сформувати нестандартну інституційну структуру. До її складу мають увійти: 1) система інтерактивного планування, що забезпечить взаємодію уряду, бізнесу і громадянського суспільства у формуванні й реалізації стратегічних проєктів; 2) національна інноваційна система, яка повинна орієнтуватися, передусім, на адаптацію й освоєння зовнішніх технологічних рішень; 3) механізми координації між різними типами економічної політики, спрямованої на підвищення абсорбційної спроможності національної економіки. Сукупно ці елементи здатні утворити систему інтерактивного управління зростанням, що має стати інституційним каркасом для запровадження моделі нової індустріалізації.

Стратегія повоєнного відновлення України повинна спиратися на відтворювальний підхід, націлений на відновлення промислової основи, структурну модернізацію і зміцнення внутрішніх інституцій. Нову індустріалізацію необхідно розглядати не лише як економічний, але й як політичний і соціальний проєкт, що потребує гнучкої державної участі, міжсекторальної взаємодії і комплексного переосмислення ролі інституцій у національній системі економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Зверяков, М. (2025). Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 68. 11(768). 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003>
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*. Vol. 4. No. 16. P. 386—405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Imbs, J., Wacziarg, R. (2003). Stages of diversification. *The American Economic Review*. 93(1). 63-86. <https://doi.org/10.1257/000282803321455160>
- Cohen, W., Levinthal, D. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 35(1). 128-152. <https://doi.org/10.2307/2393553>
- Bell, M., Pavitt, K. (1993). Technological accumulation and industrial growth: Contrasts between developed and developing countries. *Industrial and Corporate Change*. 2(2). 157-207. <https://doi.org/10.1093/icc/2.2.157>
- Ernst, D. (2001). The new mobility of knowledge: Digital information systems and the international division of labor. University of California, Berkeley Roundtable on the International Economy. URL: <https://escholarship.org/uc/item/43m0051m>
- Rodrik, D. (2007). One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth. Princeton, NJ, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829354>
- Снігова, О. (2024). Вугільні громади як території з особливими умовами для розвитку: створення точок зростання в процесі декарбонізації. *Регіональна економіка*, 4, 30-38. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-4>
- Nelson, R. (1993). National innovation systems: A comparative analysis. Oxford, Oxford University Press. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496195
- Амсен, Е. (2024). Корейське економічне диво: як Південна Корея стала технологічним гігантом за 30 років. Пер. з англ. Я. Вішталюк. Київ, Наш формат. 480 с.
- Джонсон, Ч. (2023). Японське економічне диво: як професійна влада та бізнес збудували провідну економіку світу. Пер. з англ. Р. Клочко. 2-ге вид. Київ, Наш формат. 456 с.
- Лін, Ч. (2024). Китайське диво і глобалізація: від іноземних інвестицій до місцевих компаній-чемпіонів. Пер. з англ. Р. Клочко. Київ, Наш формат. 256 с.

Надійшла 21.10.2025

Прорецензована 31.10.2025

Підписана до друку 04.11.2025

REFERENCES

- Zveryakov, M. (2025). Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach. *Economy of Ukraine*. 68. 11(768). 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> [in Ukrainian].
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*. Vol. 4. No. 16. P. 386-405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Imbs, J., Wacziarg, R. (2003). Stages of diversification. *The American Economic Review*. 93(1). 63-86. <https://doi.org/10.1257/000282803321455160>
- Cohen, W., Levinthal, D. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 35(1). 128-152. <https://doi.org/10.2307/2393553>

- Bell, M., Pavitt, K. (1993). Technological accumulation and industrial growth: Contrasts between developed and developing countries. *Industrial and Corporate Change*. 2(2). 157-207. <https://doi.org/10.1093/icc/2.2.157>
- Ernst, D. (2001). The new mobility of knowledge: Digital information systems and the international division of labor. University of California, Berkeley Roundtable on the International Economy. URL: <https://escholarship.org/uc/item/43m0051m>
- Rodrik, D. (2007). One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth. Princeton, NJ, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829354>
- Snihova, O. (2024). Coal communities as the territories with special conditions for development: creation of growth points in the process of decarbonization. *Regional Economy*. 4. 30-38. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-4> [in Ukrainian].
- Nelson, R. (1993). National innovation systems: A comparative analysis. Oxford, Oxford University Press. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496195
- Amsden, A. (2024). Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization. Kyiv. 480 p. [in Ukrainian].
- Johnson, Ch. (2023). MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925-1975. 2nd ed. Kyiv. 456 p. [in Ukrainian].
- Ling, Ch. (2024). Manipulating Globalization: The Influence of Bureaucrats on Business in China. Kyiv. 256 p. [in Ukrainian].

Received on October 21, 2025

Reviewed on October 31, 2025

Signed for printing on November 4, 2025

Mykhailo Zveryakov, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of General Economic Theory and Economic Policy
Odesa National Economic University
8, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine

CREATING A CONTROLLED MODEL
OF ACCELERATED DEVELOPMENT
ON A NEO-INDUSTRIAL BASIS

The set of problems that arose in the process of national economy's reproduction and hinder the construction of a new development model has been determined. It has been shown that under the existing resource constraints, the most realistic scenario is the evolutionary trajectory of new industrialization, which is based on the principles of expanded reproduction. The causes behind the emergence of existing imbalances, which are a form of manifestation of narrowed reproduction, have been analyzed. The study of the structure of domestic GDP use has shown that domestic consumption in Ukraine, despite its high share, does not become a driver of economic development since a considerable part of the population's demand is covered by imports.

The paper discusses the postulate that the basis of expanded reproduction should be, first of all, the machine-building complex, which is able to assimilate modern innovations as much as possible and become the starting point for structural transformations. It is shown that the restoration of industrial capital is possible only on the basis of the machine-building complex. It is proved that Ukrainian economy is in the

state of unstable functioning due to the growing imbalances between internal demand and supply, as well as the lack of reproductive industrial cycle that would have ensured the internal relationship between the renewal of industrial capital and economic development. As the study indicates, such an internal relationship should be the result of a new industrialization, which not only generates a cyclical form of the reproductive process's movement, but also becomes a driver of economic development.

For the successful implementation of the new industrialization model, it is necessary to develop a strategy for creating intermediate institutions. These are non-standard institutions that can be combined into a system of interactive growth management. The latter should include three elements: system of interactive (indicative) planning; national innovation system; system for ensuring the coordination of different types of economic policy. All these three elements have yet to be created.

Keywords: *structural imbalances of reproduction; narrowed reproduction of industrial capital; borrowing of innovations; interactive planning; national innovation system; coordination of economic policy; interactive growth management.*